

SOBRE LA POESIA I LA GUERRA

La guerra de l'Iraq i l'ús pels polítics dels relats de les guerres del món antic –realment esdevingudes o del tot o poc inventades, tant se val– va induir-me a unes reflexions sobre la literatura i la història que vaig publicar en aquest suplement el dijous, com sempre, 19 de juny del 2003. Ara la reflexió que proposo és més aviat sobre els usos de la literatura per la literatura. A propòsit de la gairebé fulgurant eclosió de la guerra de Troia com a tema arreu, des del cinema fins als llibres més venuts. I a propòsit de les vicissituds dels herois i de la centralitat, en el relat de la guerra que conté la *Iliada* homèrica, d'Aquil·les, el seu heroi. Un heroi certament incòmode, en els nostres temps, si no és banalitzat i novel·litzat com l'hem vist al cinema.

Algunes de les lectures més perceptives de la *Iliada* s'han fet, en el món contemporani, mirant de substituir Aquil·les per Hèctor com a heroi del poema. Així és en un llibre de l'hellenista James Redfield del 1975, el títol del qual ja és prou expressiu: *Nature and culture in the Iliad: the tragedy of Hector* –incorporat al castellà en una benemèrita, i doncs fracassada, col·lecció d'assaigs de la casa Destino (1992)–. La bona veritat, però, és que en el centre del poema hi ha sempre Aquil·les. Tots els herois del poema lluiten per la glòria, per la fama immortal; ell a partir d'una tria explícita: pot escollir entre una vida llarga i feliç, en pau, o una vida breu però gloriosa, a la guerra. I ha triat la glòria. Morir jove i bell després de gestes assenyaladíssimes, entre les quals, haver mort Hèctor, que deia que anava a la guerra per defensar la seva gent. En el poema homèric hi ha, latent, una *tragèdia* d'Hèctor, però desplegar-la com féu Redfield només és factible des d'una perspectiva posterior a la del gènere tràgic atenès. Ens fa notar com és d'entranyable, èticament i personalment, el defensor de Troia, però ens allunya de la perspectiva homèrica.

UN RELAT POLIFÒNIC

L'escriptor italià Alessandro Baricco ha publicat el mes de setembre passat un llibre amb un títol estrany, *Omero, Iliada* (Feltrinelli, Milà, 2004), que publicaran en les pròximes setmanes La Magrana i Anagrama. A hores d'ara, no cal demanar-se gaire a quin gènere pertanyen els productes literaris, però *Homer, Iliada* sembla una etiqueta de presentació d'allò que diu, la *Iliada* homèrica. El que hi troben els llegidors, en canvi, és un relat polifònic, en prosa i no en vers, construït amb monòlegs d'alguns dels personatges del poema. Entre la novel·la i el teatre, Baricco ha escrit pensant en la lectura en veu alta, en la lectura pública. Però ha presentat el seu treball com *Homer, Iliada*. Deu voler

BRAD PITT INTERPRETA L'HEROI AQUIL·LES A LA PELLÍCULA 'TROYA', DIRIGIDA PER WOLFGANG PETERSEN

REUTERS

Aquil·les, l'heroi

CARLES MIRALLES

dir com una manera de llegir, ara, el poema homèric. En part, és tracta d'un centó, en el sentit que és escrit amb segments de vegades literals del text del poema –de la traducció italiana de Maria Grazia Ciani–, però d'un centó sobre el mateix tema, cosa inhabitual, perquè els centons, com per exemple el d'Ausoni, usaven versos d'un poeta anterior –Virgili en el cas d'Ausoni– per tal de produir un text de temàtica diferent. Que tingui el mateix tema converteix el seu treball, com ell mateix explica, en la tria d'una traducció i en “una serie di interventi”. Ara, tot plegat, “*un anno di lavoro a stretto contatto con quel testo*”, per tal de fer-ne un text en italià que fos llegidor en públic i la lectura del qual no durés quaranta hores, com duraria la del poema homèric.

Cal retenir això dels *interventi*. *Intervenir* i *intervenció* són mots que resulten, darrerament, i que no sempre volen dir el mateix. Poden tenir sentit jurídic o quirúrgic, aplicar-se al futbol o a una conferència o discurs; i són usats també en història de l'art i en arquitectura, en contextos de proximitat a la idea de restauració o d'adaptació. Com si diguéssim que la *Iliada* de Baricco és la *Iliada* intervinguda. Intervinguda a fi i efecte d'aconseguir un text que faci de bon llegir ara.

L'ús centonari d'un text generalment no implica interpretació –perquè el text que en resulta té, com deïem, un altre tema–. La intervenció sí. Perquè, restauració o adaptació que ho siguin, ha d'implantar una presa de consciència d'allò que és intervingut. I Baricco, en aquest any de contacte amb el text homèric –un contacte que ha consistit en la producció d'un text nou mitjançant una sèrie d'intervencions–, s'ha fet una idea de la *Iliada* homèrica, i el seu text, que n'és fet de fragments, la presenta articulada d'una manera diferent i, doncs, dita, fins i tot amb les mateixes paraules, amb un altre sentit. Per sort, en literatura, ni el centó

En literatura, ni el centó ni la intervenció signifiquen la pèrdua del text original. Són formes d'apropiació, com n'hi ha tantes

ni la intervenció signifiquen la pèrdua del text original. (Tornar a usar els materials en arquitectura sí que implica la destrucció dels edificis originals.) Signifiquen formes d'apropiació, com n'hi ha tantes, i ben il·lustres. I això és l'acció narrada a moltes veus per Baricco, una forma d'apropiació de la *Iliada*.

Algunes d'aquestes apropiacions –la de l'*Odissea* per Joyce, per exemple– no impliquen ni l'ús tan freqüent de sintagmes de l'original ni una interpretació. La de Baricco sí. Perquè, de fet, és una suplantació de la *Iliada*. Tampoc no destrueix l'original, però el suplanta. Igual a ell mateix per sempre, l'original pot ser llegit per persones diferents en èpoques diferents; en deriven lectures diferents, també traduccions diferents. Però Baricco el suplanta: no el tradueix sinó que el torna a escriure. Usa l'escriptura com a apropiació, i és per això que titula *Homer, Iliada* el seu llibre. La *Iliada* escrita per Baricco durant la guerra d'ara. Perquè Baricco llegeix la *Iliada* com el poema de la guerra i la seva necessitat de tornar-lo a escriure, per a ser llegit en prosa ara mateix, es concreta en la consciència, pertorbadora, que hi ha alguna afinitat profunda entre la guerra i la bellesa. I en l'opinió que el pacifisme que ignora aquesta afinitat és ingenu o no va enlloc. I això no ho diu la

Iliada però, apropiant-se'n i tornant-la a escriure, Baricco pot mostrar als seus contemporanis que ho diu.

O sigui, *Homer, Iliada* interpretada ara per Baricco sobre el rerefons de la guerra real i tornada a escriure per ell a fi que pugui ser llegida públicament com un testimoni de la consciència de la guerra i de la validesa, en aquest context, dels sintagmes del poema grec i de la història que hi és contada, a hores d'ara mateix.

En l'operació de reús, de reordenació i recomposició de l'original, una interpretació es va perfilant, que qualla en el resultat. Ja l'he apuntada: que la guerra és bella –amb “*un'altra bellezza*”, això sí– i que si volem ser pacifistes, avui, hem de fer-nos-en càrrec. Perquè, de fet, la *Iliada*, diu Baricco, ja és això, un monument a la guerra però l'expressió de l'anhel més obstinat de pau (“*tra le righe di un monumento alla guerra, la memoria di un amore ostinato per la pace*”). Una idea complementària de la interpretació de Baricco és que l'expressió més nítida d'aquest desig de pau es troba en el que hi diuen les dones (“*sono spesso le donne a pronunziare, senza mediazioni, il desiderio di pace*”).

Baricco se situa en el cor d'un tema fonamental. Que la pau és un anhel des de la guerra. O, encara pitjor, des de

▶▶▶

SOBRE LA POESIA I LA GUERRA

►►►
la consciència assumida que la guerra és sempre present, i que la pau és allò que desitgem o enyorem des de la guerra. Com que, d'altra banda, la guerra és un exercici propi de la mena d'heroisme que és patrimoni dels mascles de l'espècie humana, en un poema de fets heroics com la *Iliada* correspon sovint a les dones expressar nítidament l'anhel de pau.

Això no vol dir però que la guerra sigui bella. El que és bell és el treball del poeta, el poema. I el seu tema la violència, d'una manera gairebé còsmica; com una força que tot ho domina. Ho han expressat pregonament dues dones que, en el segle XX, han llegit la *Iliada* profundament i amb els ulls sempre fits en la violència contemporània: Hannah Arendt i Simone Weil. I la paradoxa que Baricco destaca en la guerra bella, de fet Plató la plantejà en el llibre X de la *República* assenyalant que les sofrances dels herois donen plaer als oïdors del poema; en sentir un heroi que se'n queixa, nosaltres "ens hi delectem i, abandonant-nos, ens deixem dur, compadits i amb simpatia, i ens afanyem a lloar com a bon

condició humana, davant del límit cert i inevitable de la mort, provenen de guanyar amb esforç, amb gestes, glòria, un lloc en el record dels venidors que, si no els estalviarà de la mort, els podrà salvar de l'oblit, del silenci, que per al comú dels mortals arriben amb la mort. I és clar que ells ja ho saben, que més val la vida que la mort i més la pau que la guerra. Si trien la guerra i la proximitat de la mort és perquè, atès que moriran igualment, una mort gloriosa els assegura el record. Gràcies a la poesia, raó per la qual aquesta

Una obra interessant, aquesta d'Alessandro Baricco, i ben escrita, amb un estil directe i elegant; que fa pensar. Benvinguda

ESTEBAN COBOS / EFE

EL NOU BARICCO SERÀ PUBLICAT PER LA MAGRANA I ANAGRAMA

poeta qui més ens redueix a aquesta situació" (605d; traducció de Carles Miralles i Jaume Pòrtulas). O sigui, no és que la guerra sigui bella i la seva bellesa fos copsada pel públic del poema, ni que el nostre pacifisme hagi de partir de cap bellesa de la guerra. En la *Iliada* impera la violència i els herois enduren continuadament sofrances, coses que no són belles. Però el poema és bell -les diu, aquestes coses, bellament-. I és això, i no cap bellesa de cap guerra, que dona plaer als oïdors i després als llegidors.

La *Iliada* situa la violència i les sofrances en el caràcter efímer, mortal, dels humans; i les mostra, aquestes sofrances, no des de la vida i els homes de cada dia sinó des dels herois d'altre temps: ells, que són l'exemple més ultrat de la

és la perspectiva del poeta. Quan els herois s'exclamen a favor de la pau, desitjant-la, o expressen la certesa que la vida és única i no torna un cop perduda, no és que parlin com dones, tal com pretén Baricco. La consciència que això és així dona sentit a la condició heroica, al desig que senten de guanyar glòria. O sigui que ells sí que en poden parlar, de l'efímer, ells que, perquè són efímers, es juguen cada dia l'únic que tenen, la vida, per obtenir glòria.

La intervenció de Baricco dissol la distància heroica de la *Iliada* en un discurs de moltes cares, de moltes veus. Per dins, la centralitat d'Aquil·les és preservada, quant al tema, i també l'heroicitat d'Hèctor, d'Agamèmnon i d'Ulisses. I hi ha novetats, com el paper que hi fa Demòdoc, el poeta de

l'Odissea, el que canta matèria iliàdica al casal dels feacis, que d'alguna manera lliga *Iliada* i *Odissea*. Però el tema constant, el que és present en el discurs de totes les veus, és la guerra. No la guerra de Troia, és clar, sinó la guerra. D'altra banda, qualsevol lector normal de la *Iliada* -normal vol dir que no tingui per ofici llegir-la, que no sigui hel·lenista- ja és això el que percep: la guerra de Troia com a mite que fa de model o d'imatge de totes les guerres. Però això no implica la bellesa de la guerra, com he provat d'explicar.

La *Iliada* tracta amb bellesa singular, inigualable, de les sofrances, de la mort, de la condició humana, a través dels herois i de la guerra. No transmet un missatge. Mostra el que van fer i el que van dir, aquells herois, dins i fora d'una ciutat assetjada, rodejats els uns i els altres per la mort i moguts per la glòria. La centralitat d'Aquil·les pot ser, per a alguns lectors d'ara, incòmoda. Ja ho va ser a Atenes, quan la tragèdia d'Èsquil tornà a presentar la seva figura en la festa de Dionís. I és que Aquil·les es resisteix, com a heroi que és, a la perspectiva del ciutadà, que prefereix la figura d'Hèctor, un heroi que lluita, com tants d'homes, d'ençà de llavors, per la seva família, per la seva ciutat. El discurs que Baricco reparteix entre les veus d'atacats i defensors -i, entre aquests, incloses les dones- es construeix des d'ara amb els mots del vell poema. Des d'ara: des de la perspectiva d'uns ciutadans que han després a tenir la guerra com a solució, ni que sigui extrema, de res.

Aquesta *Iliada* ens és més propera, més accessible. Potser, però, val la pena no perdre de vista que, des de la seva llunyania, la *Iliada*, l'antic poema de la ferotgia, de l'excès, de l'heroicitat d'Aquil·les -tan atent també a l'altre extrem, a la seva fragilitat, a la seva feblesa-, parla des de més endins, des del fons pregon de les limitacions i de la grandesa dels mortals. La guerra no és només una imatge de les guerres; és el paradigma de la violència, de la fúria com el foc que tot ho devora, en el cor de tots els humans. És dins de cada un de nosaltres, la violència, i no sempre fora i cosa d'altres, com els discursos benintencionats semblen sovint entendre.

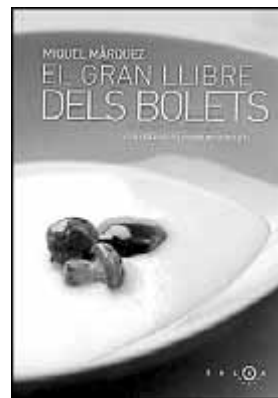
Una obra interessant, aquesta de Baricco, i ben escrita, amb un estil directe i elegant; que fa pensar. Benvinguda. Però penssem que, per sort, encara tenim la *Iliada*, el vell poema que el relat polifònic de Baricco replanta, en el sentit que ha estat dit, i que la *Iliada* ens pot dur més endins de la literatura, al cor de la poesia: a la bellesa dels mots que asseguren la glòria dels humans que surten a l'encontre de la mort, conscients de ser efímers. Suport d'aquesta bellesa no és la guerra sinó Aquil·les l'heroi.

L'APARADOR

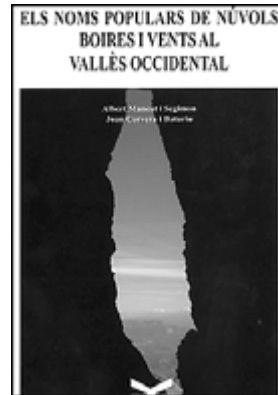
Isabel Obiols i Pere Ferrer, *El Mercat de la Boqueria*. SALSA BOOKS. Barcelona, 2004.

Libre de format luxós, ple de fotografies antigues i actuals, en què els seus autors ens ofereixen la història d'aquest emblemàtic mercat de productes alimentaris de Barcelona, tant pel que fa a les parades com als seus protagonistes, dividits en venedors i clients.

Miquel Màrquez, *El gran llibre dels bolets*. SALSA BOOKS. Barcelona, 2004.

En un any en què la temporada de bolets ha estat minsa, el xef Miquel Màrquez, ideòleg de la cuina dels bolets, ens ofereix cent receptes pròpies essencials basades en els bolets, a més de diferents sistemes de conservació per poder-ne gaudir la resta de l'any.

Albert Manent i Joan Cervera, *Els noms populars dels núvols, boires i vents al Vallès Occidental*. KATELANI. Vilassar de Mar, 2004.

Després d'una recerca exhaustiva pels 23 municipis del Vallès Occidental, els autors han recopilat 300 noms diferents que la gent aplica a núvols, boires i vents. Ens els ofereixen per evitar que es perdin.

Manuel Vázquez Montalbán, *L'art del menjar a Catalunya*. SALSA BOOKS. Barcelona, 2004.

Reedició d'aquest assaig, personal i interessant, de Vázquez Montalbán que ja va ser publicat el 1977. El pròleg és del també gurmè i intel·lectual, i també traspassat, Nèstor Luján. Tot un clàssic de la gastronomia i la cultura catalanes.

Àngel Casas i Francesc Navarro, *L'esperit del vi*. SALSA BOOKS. Barcelona, 2004.

Basat en el programa de TV3 *L'esperit del vi*, aquest llibre vol ser, com diu el subtítol, *El gran llibre dels vins de Catalunya*. Més que les marques comercials, el que mostren els autors és la història de les zones productores i les característiques de cada denominació d'origen.

Carme Ruscalleda, *Un any amb Carme Ruscalleda*. SALSA BOOKS. Barcelona, 2004.

La popular cuinera ens proposa, amb tota mena de detalls tècnics, un menú amb entrant, primer, segon plat i postres per a cada mes de l'any, aprofitant els productes naturals de cada estació. Les receptes inclouen trucs de tota mena relacionats amb la gastronomia.